

Berkenvelder, F. C., *Stedelijk burgerrecht en burgerschap. Een verkennende inventarisatie in Deventer, Kampen en Zwolle (1302-1811)* (Dissertatie Groningen 2005, Zwolle: Waanders, 2005, 960 blz., €59,50, ISBN 90 400 8835 7).

In dit lijvige boekdeel heeft Berkenvelder, oud-gemeentearchivaris van Zwolle, het resultaat neergelegd van zijn onderzoek naar wat het inhiel om tijdens de middeleeuwen en het *ancien régime* burger te zijn van een Noordoost-Nederlandse stad, toegespitst op de grote Sallandse steden, een verkennende inventarisatie, zoals hij het bij zijn promotie in Groningen noemde. Het bevat een schat aan gegevens en steekt uit boven het puur-regionale niveau doordat de schrijver bij elk besproken verschijnsel registreerde in welke andere, niet al te ver verwijderde plaatsen hij parallellen aantrof. Het is een werk waarin veel geduld is geïnvesteerd en het onversaagde tel- en rekenwerk veel overzichtelijke tabellen heeft opgeleverd, tot in de noten toe. De opzet is zeer systematisch. Elk juridisch aspect is onderzocht, eerst min of meer algemeen, vervolgens voor elk der drie steden afzonderlijk. Wat betekende het om burger te zijn, welke rechten en plichten hingen er mee samen, hoe werd je het?

Niet alleen burgers bewoonden een stad. In de middeleeuwen telden de drie steden één groep personen die 'in burgergemoede' zaten – een soort onvolkomen burgerschap volgens Berkenvelders aardige definitie – kennelijk dezelfde die in de zestiende eeuw ingezetenen heetten. De laatsten waren 'vaak ambachtslieden en dagloners ... met misschien enkele horigen en keurmedigen' (175); waarom Berkenvelder meent dat hun voorgangers allemaal 'onvrijen' waren (171) is niet duidelijk. Sinds de zestiende eeuw was de burgerij zelf verdeeld in klein- en grootburgers die wat koeien in de stadsweiden mochten laten grazen en soms ook passief kiesrecht ten aanzien van magistraat en (gezworen) gemeente hadden. Het burgerschap was erfelijk, maar men kon het ook kopen. Dat is een onderwerp waar de auteur zich grondig mee heeft beziggehouden. De wisselende tarieven, door de steden voor de toelating van nieuwe burgers gehanteerd, geven een interessante kijk op het wisselend beleid van de stadsbesturen, hier in direct verband gebracht met de financieel-economische toestand van het ogenblik. Dat lage tarieven er op wijzen dat de stad vooral arbeidskrachten van buiten wilde aantrekken, klinkt minder overtuigend. Ook ingezetenen, die het aan burgers voorbehouden gildelidmaatschap wilden verwerven, konden zich inkopen. Op bladzijde 408 zegt de schrijver, die nieuwe burgers bijna overal als 'vreemde, uitheemse personen' (474) behandelt, trouwens zelf dat men wel moet 'bedenken dat verreweg de meeste mensen, vóór zij het burgerschap aanvroegen, al een aantal jaren als inwoners in de stad woonden.' Met evenveel ijver gaat hij na hoe lang het duurde eer 'nieuwkomers' zich een plaats in de gemeente of de magistraat konden verwerven. Hij zegt niets over de geslotenheid van het patriciaat, dat doorgaans de magistraatsposten bezette, waarschijnlijk omdat dit niet past in het juridisch karakter van zijn onderzoek. In dat kader past uiteraard wel zijn

beschrijving van de voorwaarden waaraan een burger moest voldoen en van de mogelijkheden om anders dan door koop het burgerschap te verwerven.

Burgers hadden rechten en plichten. Die worden in dit boek zorgvuldig ontleed en soms meer, soms minder uitvoerig behandeld. Het recht op bescherming vormt in de hele bestreken periode een rode draad. Zij betrof in de middeleeuwen in de eerste plaats de belangen van de koopman: de gedeelde aansprakelijkheid voor elders gemaakte schulden en het delen in tol- en vele andere handelsprivileges, in de nieuwe tijd vooral de nijverheid via gildedwang en marktregels. De weiderechten, sinds de zestiende eeuw gereserveerd voor de grootburgers, waren gedurende de hele periode van betekenis, vooral in Deventer en Kampen. Verplicht waren burgers om hun domicilie binnen de stad te hebben, voorts om ‘militaire diensten’ te vervullen – de paragraaf die de auteur hieraan wijdt is wat de middeleeuwen aangaat wel wat erg beknopt en daardoor niet heel helder – en er waren financiële verplichtingen. Bij dat laatste aspect komt eigenlijk alleen het entreegeld van nieuwe burgers aan de orde. Belastingplicht noemt Berkenvelder een paar keer terloops, maar enig onderzoek op dat terrein heeft hij blijkbaar niet gedaan. Wel zegt hij, in verband met de verplichting om een ambt waartoe iemand verkozen is, ook te aanvaarden, dat de schepenen geacht werden de stedelijke uitgaven over het hele jaar aan de stad voor te schieten, wat niet erg aannemelijk is: de steden hadden allerlei inkomsten en gingen ook leningen aan. Volgens Berkenvelder gingen de Overijsselse steden ‘voor het eerst’ vanaf 1490 leningen afsluiten, maar dat klopt niet voor Kampen, dat dit al sinds omstreeks 1320 deed (*Miscellanea mediaevalia ... Niermeyer* (Groningen, 1970) 314-315). Uitvoerig behandelt schrijver het beleid ten opzichte van dissenters tijdens de Republiek en de positie van vrouwen. Het einde van het stedelijke burgerschap in 1811 (van het grootburgerschap pas in de jaren 1860) vormt het logische slot van de studie.

Het boek begint met een inleiding van 80 bladzijden, die al meteen schrijvers streven naar volledigheid illustreert. Een beschouwing over het stad-zijn en het burgerdom, eerst in het algemeen, dan in verband met ‘zijn’ drie steden wordt gevolgd door een uiteraard zeer beknopte stadsgeschiedenis van Deventer, Kampen en Zwolle, met aanknopingspunten bij de introductie van administratieve nieuwigheden. Berkenvelder typeert de middeleeuwse Kamper kooplieden daarbij nadrukkelijk als ‘vrachtvaarders’. Waarom eigenlijk? Met hun ‘vitte’ op Schonen waren ze toch meer dan dat. Bij zijn speculaties over een niet-Stichtse oorsprong van die stad (45, 46, 61) had hij profijt kunnen hebben van het artikel ‘Kampen en Essen’ van F. J. Kossmann en ondergetekende in de *Kamper almanak* (1991) 124-162. Met het enthousiasme van de archivaris beschrijft de auteur de handschriften waaruit zijn voornaamste bronnen bestaan, verzamelingen van stedelijk recht, resolutieboeken vanaf de zestiende eeuw, rekeningen en uiteraard de burgerboeken. Dat hij bij de analyse van de Kamper stadsrechtboeken de reeksen bepalingen over scheepsrecht niet noemt, is begrijpelijk, dat hij de twee uit 1334 stammende ‘brieven’ uit het Gulden Boeck – jaarlijks begin januari *en public* voorgelezen – niet noemt, bevreemdt omdat hij wel bij de resolutieboeken het voorlezen van nieuwe besluiten van het stadsbestuur vermeldt.

De eigenlijke tekst van het boek, dat een goed inzicht geeft zowel in de overeenkomsten als de soms opmerkelijke verschillen tussen de steden, wordt gevolgd door twee bijlagen, één gewijd aan de aantallen nieuwe burgers per stad, een geschat aantal inwoners en een schatting van de relatieve groei per eeuw, en één aan de herkomst van nieuwe burgers. Een literatuurlijst en een omvangrijk notenapparaat besluiten dit nuttige werk.

Johanna Kossmann-Putto

Giebels, H., Slits, F., *Georgius Macropedius 1487-1558. Leven en werken van een Brabantse humanist* (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland. Derde reeks [XXVIII]; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 2005, cd-rom + 376 blz., ISBN 90 70641 65 8).

In 1565 verscheen de *Apotheosis D. Georgii Macropedii*, een bundel lofdichten voor iemand wiens naam nog slechts weinigen iets zegt. Het eerbetoon gold de uit Gemert afkomstige Joris van Lanckvelt, die destijds onder zijn vergriekste naam Georgius Macropedius als humanistisch schoolmeester furor maakte. Hij moet, gezien de getuigenissen van zijn leerlingen en de faam van zijn school, een inspirerende docent zijn geweest. Zijn bevoegenheid spreekt eveneens uit zijn vele publicaties ten behoeve van het onderwijs die ook elders in Europa opgang maakten. Die grensoverschrijdende belangstelling hing, naast de kwaliteit van zijn geschriften, nauw samen met de taal ervan: de toenmalige *lingua franca* voor onderwijs en wetenschap, het inmiddels vergeten Latijn. Veel in die taal publicerende humanisten raakten in vergetelheid, terwijl ze voor hun tijd zo medebepalend waren. Met deze goed gedocumenteerde en vlot geschreven biografie brengen Giebels en Slits een van hen, de genoemde Latijnse schoolmeester Macropedius, weer onder de verdiende aandacht.

Als historicus en classicus beschikken de auteurs over de juiste vaardigheden om alle bronnen en Latijnse teksten te interpreteren en te ontsluiten. Hun studie bestaat uit drie delen: een levensbeschrijving van Macropedius, een analyse van diens publicaties, en een historiografisch hoofdstuk over de visie op Macropedius.

De biografie geeft eerst een schets van de belangrijkste historische aspecten die leven en werk van Macropedius tekenden: de politieke situatie, humanisme en hervorming. Over herkomst, scholing, verdere levensloop en werk van Macropedius ontstaat door de vele gegevens een goed beeld. Macropedius droeg de familienaam van zijn moeder, afkomstig uit de niet-adellijke tak van het geslacht Van Lanckvelt dat in Gemert en omstreken aanzien genoot. In Den Bosch bezocht hij de Latijnse school, waarna hij zich aldaar aansloot bij de Broeders des Gemenen Levens. Door zelfstudie bereidde hij zich voor op het priesterschap. Ook alle verdere eruditie waarvan hij blijk zou geven verwierf hij zich als autodidact. Macropedius bezocht nooit een universiteit. Door de Broeders werd hij al gauw ingezet in het onderwijs, aanvankelijk in Den Bosch, vervolgens in Luik, en uiteindelijk in Utrecht. Hij bracht de Hieronymusschool aldaar tot grote bloei. De vernieuwende humanistische uitgangspunten die hij daarbij hanteerde komen ruimschoots aan bod. De vele goed gekozen en fraai afgedrukte kleurenillustraties verhogen de zeggingskracht van deze levensbeschrijving. Daarom is het jammer dat de mogelijkheid om vanuit de tekst naar relevante afbeeldingen te verwijzen, vooral als die wat verder afstaan, niet uitgebuit is.

Het omvangrijke oeuvre van Macropedius wordt via analyserende beschrijvingen goed toegankelijk gemaakt. Naast schoolliederen gaat het om een tiental schoolboeken die eigenlijk het gehele onderwijsterrein bestrijken, van grammatica tot tijdrekening. Daarnaast schreef Macropedius vijf kluchten en zeven, op religieuze stof gebaseerde, komedies. De vele herdrukken van het merendeel van deze titels alsmede de opvoeringen en vertalingen van zijn toneelstukken getuigen van de waardering, ook elders in Europa, voor zijn werk. Zijn beroemdste toneelstuk blijft *Hecastus*, een bewerking van *Elckerlijc*. Bijzonder is dat Macropedius de muziek voor de koren in zijn spelen zelf componeerde. In hoeverre deze, voor opvoering bedoelde, toneelspelen